

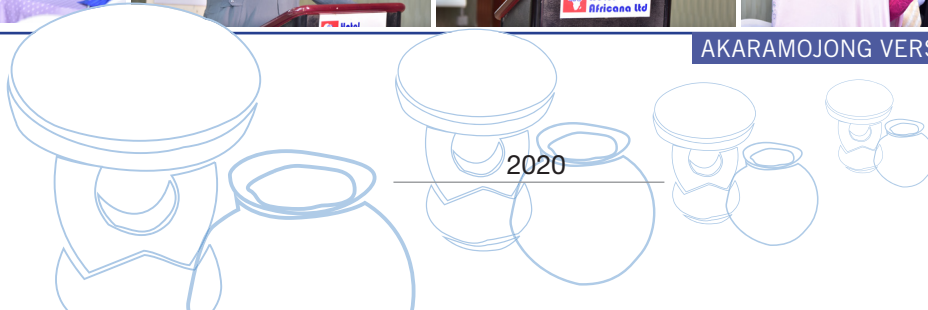

Gender Transformation & Empowerment

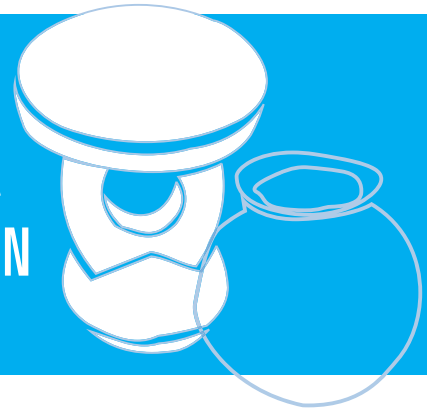
E RIPOT ALOTOOMA NGAKIRO NGUNA ANGABERU KA NGIKILIOK, ETAL KA EDIN

AKARAMOJONG VERSION

**E RIPOT ALOTOOMA NGAKIRO NGUNA
ANGABERU KA NGIKILIOK, ETAL KA EDIN**

NGUNA EYA TOOMA

Ngakiro euruwaka.3

1.0 Nguna eyenere apis.4

Ngakiro nguna elimorito UWONET ka alosikinet kec ikotere ayeun acunakina ngakiro nguna etapito eyakaye angaberu ka ngikiliok, etal ka edin.6

Alosikinet ke etic.8

Epone ngolo itiyaere8

Akisieme ngakingireta9

Akingitngita ka ngulu eyenete nguna iyookino9

Akisem ngakiro nguna ecutakinitae9

2.0 Akitodiunet alotooma nguna itiyakin alotalyo angulu ltesot ka karamojong anatuketa anguna angatekerin10

Nguna euruwaka alotooma etal a lteso.11

Nguna euruwaka alotooma etal a karamojong12

3.0 Akisilereun ngakiro nguna apolok.14

4.0 Ngadi nguna etami ekitela ikotere ngapedorosyo angaberu ka akececamakinet akirik.15

Ngatiokisyo angatameta anu ikotere ngaberu aponare akirik. .16

5.0 Ngaryongeta nguna isingarakinito ngaberu alomun akirik alobukui.17

Aryonget ngina epolokinit ekiitanu17

Ateker.18

Ngasuban keetal19

6.0 Nguna eyenio ikotere etic ka edin alotooma lobukui ngulu yarei lu.21

Anu jik irworwa ebaibul ikotere ngapedorosyo angaberu nguna isingarakinito ekecerikitene.21

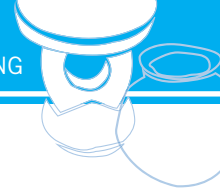
7.0 Ngatyokisyo nguna eya tooma nayeununeta nguna ke ebuku ka isipiyorito ngaberu ayakaun nariketa nguna isisae alokelesiya23

Nguna kitiya23

Ngagolonokineta24

Neniryamunet.26

Agwangakinet 1: ngirworwa angulu ayakasi27

NGAKIRO EURUWAKA

‘CSOs’	Ngariongeta ata lojokotau
‘FGDs’	Ekiyan ngolo angatuketa
‘ICU’	Atukot ngina angitalyo angiteso
‘KII’	Ariprip ikotere nguna apolok
‘LEMU’	Akiryamara emorio ngalup
‘PPRR’	Ngikisila, nguna itiyao, ngapedorosyo ka nguna emaikina kitiyaetei
‘UWONET’-	Arucokina angaberu alo Uganda

1.0 NGUNA EYENERE APIS

Arucokina angaberu alo Uganda(UWONET) alotoma ngikaru ngulu alunyar abu kitiya ka erubakinit itiyae atemar ngaberu alo uganda ikes emaikina tolomut ka agogong ikwa ngakarikok anadoketa daadang ikotere ngitunga anakibois. UWONET inges isilireunit nguna itiyae etal ka edin alotooma akitoploorit akitiriyang ngaberu ka ngikiliok ka eyeni atemar etal, edin ka eyakaye angaberu ka ngikiliok, inges ageikinet angakiro a daadang alotooma akitodiunet ngina erukitor ngitunga, ngunauni nu ikes isitiyatae alotoma ngatyakatyakaeta nguna egelegelea ikotere elosi kingaren atiaikit ngaberu ka ngikiliok.

Abu UWONET toyeyu epone ngolo eripiripiyere ngipitesio ngulu ajokak alotoma ngitalyo, ka ngidinio ngulu itopoloorito akiriyanu, ngapedorosio

nguna angaberu ka ayakau angaberu alotooma Iteso ka karimojong ikotere akitaanyun ngakiro nguna ka etal, edin ka eyakae angaberu ka ngikiliok ikotere kisitiyaata ngariongeta nguna ka akitopol akwap.

Ayai aripirip nakwapin nguna Soroti, Serere (alo teso) ka Napak, Moroto (alo karamoja) ka area aripirip ngina alosikinit nguna ikote nguna Ingitae aripirip aneni angulu eyenete nguna ka etal ka ngidinio.

Etal noi etapit ngaberu, ka eyawuni epone ngole eyakaunotor ngaberu ikwa ngakarikok alotooma ngadoketa dadang akitodikinet; ngabeu ikes ingangito etal ka erae etic logo ngolo epol nooi alotoma akitolot kingaren epone iboyoto ngitunga kaapei, etic ngolo ikimittere ngaberu.

Alotooma etal eya ngariongeta nguna itopoloorito ayakau angaberu erae ikec: epone ngolo ka ekiitanu itipoloorit aberu alowae ka akarikon. Alo teso, aberu ngina esitae epedori araun akarikon anateker ikwa araun ngina epolokinit ateker. Nguna apolok nooi nabo arakau “Toto Esas” ebe atemar toto ngina eyakatar ngiticisio ngulu ka arikit ka eyakatar apedor akirik ngikiliok ka ngabeu. “Esas” erae ebela ngolo eyepunio alokitoe angolo ngepetuna ngolo etemaria esas inges einakini aberu ngapedorosio nguna ipukator ateker, tar alimun ngakiro nguna ngalup.

Ateker angiteso inges ecamakinit ngaberu araun ngakarikok. Nait alotoma ngikisila ngulu ka etal a teso, ngaberu ecamakinitae akiwo alotoma adio doketaik angikarikok ikwa ca

pei ngikiliok dang ka ikitodikinito iwon nu ikongina eyakatar ngaberu tooma apukan ngina ka emorimori erae ngaministai.

Ngitalyo ngulu apaan erae ngaberu itiyaete ka erae ngiticisyo ngulu itopolooritae alotooma etal ka itodiunit akikinyomit ngaberu. Erae lu ngiticisyo ngulu a jokok nooi ngulu iyatakinete eyakae kec alotooma ngatekerin erae kisitae neni ajokan. Ikwa akitodikinet alotooma ngitalyo ngulu yaarei alimonokin ngidwe ngirorwa erae etic angaberu. Alimonokin ngirorwa alotooma ateker a teso arae paan sek ibore ngini acamakinito ngaberu ka apolou ebe keyakatar ikec apedor nginayaunet ngakilocokinet tooma ngatekerin.

Edin alotooma ewae ngolo ce inges etogogongit akitopoloorit eyakaye angaberu ikwa ngakarikok ka akiryamara alotooma ngaberu ka

ngikiliok. Ikwa akitodikinet, alotooma edin ngikelesiyae ngulu ka Anglican ka Pentecostal ikes ecamakinito ngaberu erae ngakapolok, ngakesilipak ka erae lugu adoketait ngina apolon ikotere ngakarikok alotooma ekelesiya. Acamakis kona ngulu katolik ngaberu araun ngaketetamak ka edin, etic ngolo paan area ngolo angikliok bon. Alotooma aripirip ngina ayai kiloconokin ngakiro nguna alalak ka ngaberu alotooma ngiticisyo ikes ekamut epite ngolo eyere ngakiro torae nait jik nguna itopoloorito akiryamara kan ngaberu ka ngikiliok. Ani erauni ngisilam itopoloorito etic angaberu alotooma akiteteun ekal, ka ayeut acunakina angaberu ngina epodori akisub ngatyokisio angaberu. Ngiticisyo ngulu angikarikok lugu ikes eteteunete ngaberu ka einakinete apedori ngina erauneta ngakarikok alotooma akwap ka epone ngolo ka amucurusonu.

Tar ikote ngakiro ne, ikotere nu daadang, eringa ca ngatiokisio eya nguna isipiyorito ngaberu alomar tooma ikwa ngakarikok alowae angolo ke etal ka edin. Eyakasi ngadi nguna itiyasi alotoma ngitalyo inyiporito eyakaune angaberu ikwa ngakarikok isiakineto aneni enupitere ebe ngaberu emam nyecamakinitae erwor alokiding atukot angitunga apolou ebe emam ngeraunete ngakarikok. Itiyasi nu alotoma ngitalyo ngulu yaarei lu. Alotoma ngikarimojong, italeo aberu akitac ngakiro alokiding ngitunga daadang. Ikwa akitodikinet, emam nyecamakinitae ngaberu eyakasi tooma “akiriket”- atukot angikasikou neni eyere ngakiro daadang nguna etapito akibois nait elimorete nguna etamete ikes tolimokis mono ngikiliok kec, kikeut nait ngulu tooma atukot.

Eyakatar edin dang atametaait ngina inyiporit ngaberu alotooma ebaibul

neni isilireunitere ngakiro ke epito angolo isililingi ngaberu. Ikwa akitodikinet alotooma ngisilam, epakaritae aberu lowae ngolo engopit a lokal ka nait emam ngepodorete ngaberu alomun ikwa ngakarikok ka itoroniarit ngaberu mam nyiramakin ikes ka ngitunga angakwapin daadang, neni eyakatar ngitunga daadang apak ngina elomaria araun ikarikon.

Epol aanyun ebe ngakisipiyonoreta angitalyo ka ngidinio neni angapedonorosio angaberu ka akiryamara alotooma ngaberu ka ngikiliok ikec angeun angopiyanar ikongina itopegitotor ngakiboisio ka isigangkinito nguna angikisila. Ngitunga anakiboisio anguna alalak eikis ngaberu alomun tooma ikwa ngakarikok ka etakanete nu alotoma epite ngolo angakinere ngaberu apedor alotoma ngatekerin ngace

alo teso acamakin ngaberu erai ngakarikok nguna erai adoketait ngina apolon.

Litana akitogogong ngariongeta nguna ikote nguna ecamakinito ngaberu eyakasi ikwa ngakarikok kitopolounoi apedor kec ka ayaun akilocokinet natameta angitunga anakiboisio tar ngikarikok anadoketa adaadang.

Alotooma akisyom ngina ke ekiboiye angitunga, ejok nooi aanyun atemar elosi epite angitunga akiloonokin angina kolongit ka apei ka nguna itiyasi aneni angitalyo ka ngidinio. Itodiunit Esibo S ebe, akibois alo teso inges elomunit kidiama atipei aneni angiticisyo angitalyo ka nguna iwapitai. Anguna anu, acunakina angakiro anu alotoma eyakae angaberu ka ngikiliok, etal ka edin, ejok ayenut ebe alotomma apak daadang ngina elosi kingaren,

iloonokin ngakiro nu alotoma ngirwa ngulu eponito..

Ngakiro nguna elimorito UWONET ka alosikinet kec ikotere ayeun acunakina ngakiro nguna etapito eyakaye angaberu ka ngikiliok, etal ka edin.

Apis UWONET, erae ngina igirir lojokotau ka torae apis ngina iurariat ka akikeunit ngariongeta nguna angaberu alo Uganda, ngatuketa ngace dang, ka ngulu 9 alotoma Uganda. Esiakino apis UWONET apak ngina ayakar ekokwa kamapala ekaru 1993 ngolo acunit ngaberu daadang alo kide akwap angikirionok ekokwa ngolo arae akitemonokin anguna ke ekokwa angaberu ngolo apol nooi anakwap angina Beijing-China ekaru 1995.

Apis a UWONET inges elosikinit aloticisyo keng atemar Akwap a

Uganda tomam eguriguri ngolo elomunit alotooma aktyakatyaka angaberu ka ngikiliok ka iwarit akilocokin epite ngolo nyiriyana epone ngolo erukitotor ngaberu ka ngikiliok alotooma ainakina ka apei ka akimor etic ka ngulu itopoloorito ngitalyo ka ngidinio, ngulu erae agogong angikarikok ka erukitene angitunga.

UWONET inges elakara neni angakiboisio akaramoja ka teso ikotere etic ngolo angitalyo ka ngidinio itopoloorito akiryamara alokiding ngaberu ka ngikiliok erae kisityae neni ajokan. UWONET inges eripunit atemar anerae etal, edin ka ekiboie angaberu ka ngikiliok ikes erae agogong ngina ka akitodiunet ke erukitene alotooma ngakiboisio, ngakitodikineta ngauni nu ikes ebilitae alowaetin angulu egelegelea ikotere akitopoloorit atyakatyaka

angaberu ka ngikiliok alorotin angulu ka erukitene, amucurusonu ka epite ngolo ka arikit ngitunga. Erae Uganda akwap ngina egelegelea ngitalyo, ka ngidinio ka ngakiboisio nguna egelegelea itiyaete nguna egelegelea alotalyo ka ngidinio. Ngakiro nguna itiyasi nguna alalak emecito lokiyo ka etal, anupit ngina ka edin ikotere ngaberu ka ngikiliok ka ngapedorosio angaberu hence kisinepete bo epite ngolo ka atyakatyaka angaberu ka ngikiliok ka arienyanut neni angaberu ka ngapesuru.

Ngiticisyo lugu egeunito alotoma nguna iitanito ngitalyo ikotere ngikiliok ka ngaberu, ngisapa ka ngapesur. Eyaunete ikes akitenikinet neni angakiboisyo alopito angolo etyakatyakater ngiticisyo, Eyakaye angikiliok ka ngaberu alo Uganda ikwa iwacedang eyeuna alotoma ekiboie nagitunga ka ngiticisyo

ngulu angaberu ka ngikiliok, akidarit k akiuryara. Itemokinete nguna kiwapakina alotooma ngina-kibois ka akiwapit ngikisila alotooma erukitene.

Alotooma akiyatakinet, ityae edin dang nguna apolok alotoma ariikkin nguna iwapito ngikiliok ka ngaberu k anguna iitana ikotere ngaberu ka ngikiliok ka ngaberu, ngisapa ka ngapesur alotooma ngakiboisyo nguna alalak. Itemokinete nguna ecamakinitae alotoma ngipitesyo ka itunganan anakibois. Itogogongito nabo ekisil alotooma epone ngolo iboiyoto ngitunga ka akirikakin nguna emaikina ngaberu ka ngikiliok, ngisapa ka ngapesur ekiboie angitunga.

Ani eyakaune angaberu ka ngikiliok, edin ka etal likes itodiunito nguna iitana kotere erukitene angitunga, alotooma nguna iitana nooi ebilitae ka eyaunito nu atyakatait

ngina epol alotooma ngaberu ka ngikiliok, ngisapa ka ngapesur. Ngatyakatyakaeta elosete kingaren eyaunito akitoroniarit ngaberu alotooma apedor ngina ryamunet tar etic.

Nabo, enupit apis a UWONET ebe ngakiro angaber ka ngikiliok, ngitalio, ka ngidinio erai etic ngoloajokan alotooma akilocokinet ka ekiboye ka acamakinet ke eriketene angaberu. Nabo enupit UWONET ekidioko ngakiro nguna eyenio ikotere ebe edit eemut ngolo ajokan nguna iwapitae alotal ka ngikisila ngulu angaberu ka ngikiliok, ngitalyo, edin nguna itopoloorito ngapedorosyo angaberu ka ayakaun ikes tooma erikitene. Amamukau eemut, ayeenut ka amiisikinet a lot kingaren anguna ka atyakatyaka alokiding ngaberu ka ngikiliok, ngisapa ka ngapesur.

Alosikinet ke etic

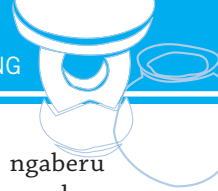
Itojokit ka ecamunit apis a UWONET ebe etal alotooma ngipitesyo daadang eyakatar nguna ajokak alotooma nguna itiyasi erae kiyakin ejok itopoloori ejok eriyane ka ngapedorosyo angaberu alotooma ngina akibois daadang. Erae anguna ka amisiikinet nu inges iitanitor apis a UWONET akigir ngakiro nguna ajokak nguna itiyasi alotooma ngitalyo ka ngidinio. Alosikinet ayeun ekitaabo ka akan erae akigir jik nguna iloonokin alotooma ngitalyo ka ngidinio ka akisitiya nguna itiyasi iloonokin ejok kotere akisingangakinit ka akiteyenun epite ngolo epedorere ejok akisimunket ngaberu ayakaun erikitene alotooma ngakiboisyo nugu.

Ngakiro ngakiro nguna angaberu ka ngikiliok, etal ka edin nugu itapatantae, ikes imarunito ngikisila

angitalyo ngulu ajokak anakwapin a Taramoja ka Teso ngulu ijaunito ngapedorosyo angaberu akisimukekin ikes ayakaun tooma erikitene ka akitocamun akibois angitunga ka tojoik erikitene angaberu ka apei ka ngikisila ngulu ajokak alotooma edin ngulu ecamakinito ngaberu eyakasi tooma erikitene, akisilerunit nguna ajokak itatamio alotooma edin angikristo ebe nguna ecamakinito ngapedorosyo angeberu ka ayakaun tooma erikitene.

Epone ngolo itiyaere

Ayai ariprip na tooma ngitela ngulu Moroto, Napak, Serere ka Soroti ngulu eya Karamoja ka Teso. Etiyao Ariprip na alopito angolo asubakina nooi kotere acunakinia ngakiro nguna itiyasi a lotalyo kangidinio nooi nguna itopoloorito akiriyana, ngapedorosio

angaberu ka ayakaun ikes tooma erikitene.

Epol ayenut ebe erae ariprip n angina etapit ayakaune angitunga ka emam ngidongi ikoni nenipei ka iloonokin jik alotooma ngapakio ka apolou ebe ngakiloconokineta esunyarete ngalosikinet nguna etakanete ikwa ngirotin ngulu itopolooritere ayakau angaberu tooma erikitene.

Akisieme ngakingireta

Aponi kisiemei ngakigireta daadang nguna eyakasi ikotere ngitalyo, eyakaye angaberu ka ngikiliok, alotooma ngakwapin ngunaseuna alokarimoja ka Teso. Apotu nugu ikisinagak akitemokin ngakiritasia nguna eriraere ngakiro. Alotooma ngabaruwae nguna nguna aripikinitae arae; ngiyemuto ngulu a Teso ka epone ngolo kaapukan kec, ngikisila ngulu aTeso, ngiyemuto

ngulu karamojong ka epone ngolo kaapukan kec, ngiwaetin ka akiyar. Anakiyatakinet ngakigireta nguna egelegelea ikotere ngakitatameta angidinio ka nguna enupito ngitunga kitiyaete anakiboisyo. Ngiyemuto ngulu angasuban anguna ngorok nguna kitiyaete ngitunga alotooma ngakiboisyo nguna egelegelea ikes dang amisikinitae ikotere aanyunia ngitalyo ngulu ajokok ngulu itopoloorito akiryamara angaberu ka ngikiliok kaapei ka ngapedorosyo angaberu.

Akingitngita ka ngulu eyenete nguna iyookino

Arae ngitunga lu dadang 55 alotooma ngibukui 4 ka erae ikes ngitunga ngulu aseunio alotooma ngalosikinet nguna angitalyo al karamojong ka Teso (ngaberu 11, ngikiliok 9), ngikarikok ngulu ka edin (ngaberu 2 ta ngikiliok 10), ngikasikou

(ngabru 4 ta ngikiliok 2), ngaberu nguna eweikinito arikit anapukan (11), ngitunga ngulu angapison ata lojokotau (aberu 1, ta ngikiliok 3), ngikarikok alotoma e distrik (ngabeu 3, ta ekile 1) ikotere ngakiro nguna apolok alotooma ngaeru ka ngikiliok, etal kori epite ngolo ka akiyar ka ngikisila ngulu angidinio ngulu itiyaete ngitunga anakibois ka epone ngolo eyaunitor akilocokinet alosit angaberu tooma erikitene ka nguna ecamakinito.

Akisem ngakiro nguna ecunakinitae

Eisiemeo ngakiro nguna ecunakinitae alopite angolo ajokon nooi torae anayeunet angina angiyemuto angulu eriratae ka naabo akitemokinio erwori ngolo erucokina eyenikin nguna angitalyo, edin ka ayakau angaberu ka ngikiliok.

2.0 AKITODIUNET ALOTOOMA NGUNA ITIYANAKIN ALOTALYO ANGULU ITESOT KA KARAMOJONG ANATUKETA ANGUNA ANGATEKERIN

Apis a UWONET ka apei ka ngina a DCA ikes etiyaete anakwapin akaramoja ka Teso alotooma apak ngina angikaru ngitomon ngulu alunyar. Itogogongiyorito ngaryongeta nugu ayakaun angaberu ka akisimukekinit ikes alowae angolo ka arikit ikotere asubakinia eyakaye angitunga ka ngitalyo, epone ngolo ka ngiboro dadang ka ngisilinga, ka atyakatyaka alotooma arikit anapukan ebe ibore ngini isipiyorit ayakau ka alosit angaberu kingaren alotooma erikitene. Ani isidiyoro ngitela ngulu yaarei lugu alotooma epoloe a itunganan alotooma akwap daadang (UNDP, 2015), alosit

kingaren ka ayakaun angaberu alotooma arikit angaberu ka ayeunun ngakiro inges a lot kingaren ka ecamakinitae. Ngitela ngulu yaarei lugu ikes kona eyakatar ngakerworok ngareei nguna erae ngaberu ikes (Moroto ka Amudat), apei ngina erai akarikon ngina angikan alotooma distrikt ka ngaberu nguna alalak anguna eyakasi natuketa angikapolok alo distrikt. Ikotere ngitisisyo ngulu aryamut ngaberu, apedoreta ikes ayaun akilocokinet neni etyakatyakaere epone ngolo isitiyaare ngisilinga ka ngoboro, ngikisila, k anguna eloskinito nkngne alotooma akitopol akwap ikotere nguna iitana

ikotere ngikiliok ka ngaberu, ngisapa ka ngapesur.

Anguna ecamakinitere akiturubakin ngajokisya nguna atakanut ka alosit kingaren aryamunit nguna ajokak anakiboisyo ka alakara ikotere arikit angaberu, itiyaete kona apis UWONET ka ngariongeta nguna ka apedor nguna egelegelea tar nguna angidinio ka ngitalyo. Isitiyae kona apis UWONET karamoja ka teso ikwa akitodikinet alotooma ngakwapin nguna igirakinio ka akitacamunia nguna ca dang akisitiya nguna ajokak itiyasi alotooma etal ka ngidinio ikotere akitopoloor ayakaun angaberu tooma arikit.

Erai ewae logo akitodikinet alotoma epone ngolo ka akiyar ka etal ka apei ka akipuka alokiding ngiteso ka ngikarimojong anguna ka ayenikinia epone ngolo itiyaa etal ka neni iwakinitae ngaberu.

Nguna euruwaka alotooma etal a lteso

Erae ekal acunakinet ngina ka akisyakit ka ngina apolon nooi alotooma ekiboie angitunga ka ajokis alotooma etal a lteso.erae ngatekerin agogongu ngina ka akimorikina, apukan ka akeru ngina ka angakwapin (Esibo, 2017). Alotooma epone ngolo egiritere napukan, ebe eyakasi ngatekerin ngakanikaarei (7), ka ngatekerin nguna cicik 1,700 nguna a teso dadang ecunakina neni angitalyo.(ICU, 1995). Angina teker

epolokinit ekarikon, alotooma akibois eyae ngolo enyaritae “Apolon ateker” ani erae “ebuku” erae “Emorimori” ngolo erae ekarikon ka etal a lteso daadang. Eyakatar ngiteso apukan angijaaka ngina epolokinit aryonget ngina ecunit ngitalyo angiteso. Eyae neni enyaritae “etem” eyakatar ngakitadapeta nguna elalak ngace ebe “neni inokio akim” ka arae paan akisiakinet ngina ka apukan ka erikitene anapukan angina angiteso angina arakar neni erworere ngakiro dadang nguna ikamunito ajokis angaterin.

Atukot ngina ecunit ngitalyo angiteso eyeuno ekaru 1995 anacamakinet angina angikisila ka akwap a Uganda ngina abu tocamu ngaryongeta nguna angitalyo eyakasi Uganda (Rou, 2006. Ngikisila ngulu angitalyo) acunakina

naga erae ngina angatekerin angiteso adadang adadang ikotere alosikinet ngina kisiriamiriamet ngitunga a teso dadang alo Uganda, Kenya ka neni dapal dadang ikotere akiricakinitor etal Kan ariamunia nguna kitete alotoma akitopoloun etic angiteso.

Acunakina ngina angitalyo ebe ICU erae ajakaanun ngina epolokinit ekarikor angitalyo emorimori ngolo eseunito ngitunga ecunakina wapei ka kisigangakinito ngikarikok ka ateke, ngimistai ka ngitunga ngulu ikitatamete nguna ebeit akitiya ka ngulu eyenito nguna angitalyo alotoma akwap ngina angiteso, torau nait agogongu ngina itodiunit ngakirosia dadang nguna etapito ngiteso. Ejok ayenut ebe aryonget nguna angitalyo a teso ebe ICU inges engakinit ngitunga dadang

aseuno ikwa ikarikon (ngikiliok ka ngaberu) ka ngberu ikes eyakasi nooi arakau ngakarikok alotooma ngitalyo anadoketa adadang.

Apukan angijaka inges ilopiyarit katakwii, kumi, soroti, Bukedea, Kaberamaido, Palisa, Amuria, Tororo, Busia, Serere ka Ngora alo Uganda, kuju akwap a Teso, Kwap akwap a Teso, ka Busia Kenya ka akwap neni dapal dadang itamakinitae etiaye angitunga edeparito ngabunge ngakan.

Epone ngolo ka apukan alotoma ngatekerin neni eyakatar angina teker ekarikon. Ejok ayenut atemar akibois ngina angites inges ecamakinit ngitunga daadang ngapedorosio ka ekarikon emorimori inges esunete ngitunga. Alotooma epone ngolo angatekrin, arikit alotooma aseon erae ngikiliok ka ngaberu ecamakinio ayakaun.

Nguna euruwaka alotooma etal a karamojong

Ngikisila ngulu sek eyakatar ngitunga anakiboisyo akarimojong erae epone ngolo emam atyonis eweikinit atubonkin alokisila, arikit anapukan, ka nguna iwapitae alotoma ngidinio ka nguna erae akisiakinet erae akidarit agogong ngina ecunakinit ngitunga. Ngikisila ngulu sek eyakatar ngitunga alokarimojong ikes ipukato epite ngolo itiyatar ngitalyo ka akidwar ngasuban. Ngitunga dadang anakiboisyo eyakatar nguna emaikina akitiya angipepei iriamara ka ngikaru, ikwa ekile kori aberu, ka atukot ngina ikinyomit torae ngina itoploorit ka kigangakinite nguna enupitae alotoma etal.

Erae ngitunga alo karamojong ngatukon ngakakoomwon (9) ani imario erae; Ngi-tepeth, Ngi-bokora, -Ik, Ngi-pokot, Ngi-jie, Ngi-pian, Ngi-Tobur, Ngi-Dodoth, Ngi-matheniko irworosi dadang angajep angakaramojong anakisiakinet. Nait ngulu cicic ngulu ikote Ik ka ngitepeth eyakatar angajep ngina egelana. Ipukasi dadang alotomma ngikisila kec ngulu sek eyakatar, ngulu eyenete asubanakin epone ngolo idaritere ngiboro ngulu ajokak ikwa ngakipi, adakar angibaren, ka ngibaren. Einakinito ngikisila lu ngikasikou apedori ngina kibwaebwaet ngikasecak anakibois.

Alotoma epone ngolo ka arikit ka apukan, ngikarimojong ikes ipukat atukot angikasikou ebokoi “akiriket” neni eyeunere ngakiro

nguna ajokak dadang ka eyakasi erae ngikliok ngulu esapanito bon. Emam nyecamakinitae ngaberu alotooma atukot na. “ngitukoi” ikes epolok nooi adepar ngatekerin nguna cicic nguna ikote ngiwapeto, ngikadokoi. Nait epone ngolo ka arikit epimakinitae alotoma asapan angole kile nakiriket mere tar apolou angikaru nait torae ngirwa ngulu Isapania alomari neni angikarikok.

Ngaoketa ka apolou elosete ikona; (Kidiama nooi) Ngimoru, (emoru) Ngigetei(Egete) ka ngidoi(ngidoi)

kwap jik ka ayakau nadoketa nu erae ngikaru ngulu eyakar arikit. Ejok ayenikin atemar apolou ka ekele edolit tar neni ka aberu keng ikotere acamakinet ngina ka akiyar, akereru ka erikitene ka nguna iitanito ngikisila ka etal akitiya.

Alotooma epone ngolo ka akimuj, erae ngaberu iwarito akimuj ngina imujo angina kuwar ka toyeni etic ngolo ka ekal dadang ngolo ikoni akipore, akiook ngakipi, akikayen ngakito nguna ka akim, akiteseg ekal, ka epol nooi akitare ka inges

apolou atemar inges einanakinere aberu ngina eitunio emanikor, ngibaren, akai ka ngiboro ngulu ka akai keng aneni alokile keng ngina pei epudokinotor. Ajok ayenun ebe akiit erae ibore ngini apolon nooi alo karamojong ka inges einakini ngaberu ngapedorosyo nguna ka rikit.

3.0 AKISILEREUN NGAKIRO NGUNA APOLOK

Ekile kori aberu: erae ayenut ngina angitunga erukito ikwa ekile kori aberu ka akisikwanit ngikliok, ngaberu, ngisapa ka ngapesuru. Ngakiro nguna ikote ne eyenio egelegelaka alopite angole ecamakinitere ka eyenere alotooma apei kibois paka ngina ce.

Atyakataet angikiliok ka ngaberu: erae epone ngolo itiyator akuj itunganan emam ngiloconokin. Einakinit akuj itunganan erae ekile kori aberu.

Etal/epone ka akiyar: erae akidiata ngina ka aosou, etic, anupit, nguna ajokak, epite ngolo iteo ngakiro, nguna emakina akitiya, ka epite ngolo erukitotor ngitunga.

Akerit etal: erae epone ngolo ka ekiboie neni eyakasi ngikisila ngulu nyepenganakinio alotooma epone ngolo iteere ngikliok ka ngaberu. Alotooma ngipitesyo lugu ngace nguna itiyae alotal, nguna enupitae ebe ejokkak, ka nguna itiyakinio eyeunitae sek tooma ngikisila ngulu ka akibois. Akerit etal einakinit ngikiliok apolou ka apedori.

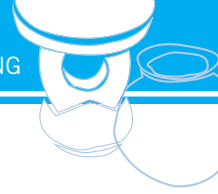
Edin: erae akimorikina ka anupt, akiunit nguna ajokak, ka nguna itiyaene itunganan erai nguna imunonitae alotau kori nguna etakanete alotooma nguna elomunito alotau.

“Esas” erae eborosit ngolo itodiunit apedor ka apolou ngina einakinio ngaberu erae kitodiun ebe ikinyoma anateker. Eræ ekile einakine aberu “ebela” esas neni anaberu keng ikwa emacar ngolo ka akilocokinet ka acamakin toma nateker ka ekile.

Akiriket: erae atukot angikasikou, neni eyeunere ngakiro nguna ajokak ikore ateker. Mam nyecamakinitae ngaberu toyakasi tooma atukot na.

“Etem: neni inokio akim ka atukonokin ekokwa ka acepak eræ neni eyere ngikisila ka akitub ngakiro.

“Ateker” aræ atukot angitunga angulu eyenasi irworosi apei ngajep ka iboiyete alotooma apei kibois.

4.0 NGADI NGUNA ETAMI EKITELA IKOTERE NGAPEDOROSYO ANGABERU KA AKECECAMAKINET AKIRIK

Ngatameta ka ekitela kan ngapedorosyo angaberu akirik ikes erukunito ka ngakibureta nguna inyaluna nooi ka egeikini ekitela akirworu ngapedorosyo angaberu ka akitiriyaniyara angaberu ka ngikiliok. Erae nait nugu ikotere ngitela angiteso ka ngulu ngikarimojong eya nakan angikiliok neni erakar ngikiliok noi erikito. Nait, ngulu ingisitaie ngulu alalak ebasi ecamakinitae ngaberu akirik ikotere erae ngakecepedorosyo nguna ecamakinito ngikisila ka etoodiut ikes atemar erae ngakarikok nguna ijaanakinete ejok ka ngepatana amodikin. Ebasi ikes

erae ngaberu ngakarikok nguna epataka ka ikinyomitae nait ebasi ngice anatameta kec elimunito emam ngidounitoe ngaberu erae ngakarikok nait ngakejianakinak ngikiliok, togwangakinito lo baibul atemar etiyaunio aberu anamaran ke ekile ka nabo elimorito ngikec talio atemar erae arikit ngina angikiliok.

Alotooma erikitene ka etal angiteso, esiakis ngaberu arikit ikwa ngacaamanin angatekerin ka acamut ngikarimojong atemar itiyaete ngakeceberu noi alotooma arikit tar kitiaete ikec nguna

alokwap dang. Ikwa kona, ayakatar epei kabongokinon alo KII alimunet “anikikipiyo isua akitub akiroit anakiriket”, enyaraunio isua ngakosi beru ikingarakis isua..... ka ngarwa nguna alalak elimuniyete ngaberu ngatubeta nguna ajokak..... itoodiunit nen akerit ka epite ngolo ikinyomitere isua ngaberu”.

Tokona, esiakis ngitela lugu daadang akikinyomit erikitene angaberu ka ainakinit ikes ngabatyo. Nguna ebeit oyenete noi erae atemar iitanito ngitela noi anaberu nguna alalak ka erukunito ka ngakijaanakineta nguna

alalak, ibore nait etukuryan ngaberu nguna alalak aponare akirik ngin.

Ngatiokisyo angatameta anu ikotere ngaberu aponare akirik.

Nguna etami etal atemar emam ngidounitoe ngaberu erae ngakarikok inges isipiyorit ngaberu aponare akirik ikotere ngicetunga alobuku akimorikin tar ngaberu emenito akecegogongu ka ekecetic, inges

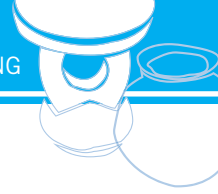
isipiyorit ikes akitiya nguna ebala ebuku ikes kitiyata.

Nguna elimunit ekelesiya atemar ebeit ngaberu tarae nguna ke ekal inges isipiyorit ngaberu aponare akirik. Tar alotooma nguna etubunit ekelesiya atemar emam ngekeritae ngaberu noi adepar ngikiliok ani erae epiyo ngicetunga akirar ebaibul ejok.

Aiwace nabo, neni amunikinioto ngibukui ejok acamun ngaberu

akirik, apedosi ngaberu akitopol akwap ikwa nginapei itoodiunitor arikit angaberu alokicolongo alu apolok ikwa aka kerikeron a moroto, ngaberu ngunaarei alokitela a rupa erae ngakerikerok (tarae moroto ka lotome alotooma Napak).

5.0 NGARYONGETA NGUNA ISINGARAKINITO NGABERU ALOMUN AKIRIK ALOBUKUI

Ani ikilosi iwon amorun ngaryongeta nguna egelegelaka alotooma ngatekerin nguna isingarakinito ka isigangikinito ngaberu alomun nakirik, iyookino kire acamun atemar ngiteso ka ngikarimojong eyakatar ngikisila ka ekecetal ngulu elimorito nguna jik elosikinit etal akiuryaritor epite ngolo ka arukit ka epite ngolo togogongitere akiwo alokitela.

Nait, alotooma epite ngolo eyakar etal lo nakan angikiliok, eya ngaryongeta nguna isingarakinito akitolomun aberu nakirik ka inges isingarakinit noi akitogogongiyor ekitela ka nguna apolok noi ngaberu ikes erae nguna epolokinito arucokinito ngidwe ka akitere etal. Inges nait atemar erae itiyaete ngaberu etic ngolo ka arikit

ejok alokitela. Eya nait Ngaryongeta kwap nguna isingarakinito ngaberu alomun akirik erae kerikakinitae ejok eyauni ngaberu nguna alalak nakirik alokitela ka nait kisigangakinia ariyaniyaro angaberu ka ngikiliok.

Aryonget ngina epolokinit ekii-tanu

Epol aryonget ngina ka ekiitanu alotooma ngasubuniyeeta ka etal angiteso ka ngikarimojong torae noi kan ngaberu. Epelok nu akisigangakinia ekecetic alotooma arikit ikotere eyakaunotor ikes ngatameta nguna eyenere, akereru ka apolou. Alotooma ngitalyo lugu, ani iitaro aberu inges atemar eanyunio inges alokal kanabo epedori akitiya

etic ngolo ka akirik alotooma ateker ngina iisitere inges.

Alotooma etal angiteso, epol ekiitanu, epedori aberu akirik alotooma etal noi aneni angulu enyaritae “esas” neni itodiunit alotal atemar epotor aberu alotal keng lotal ata ekile ka inges einakini inges agogongu ka apolou.

Alimokin bon aberu ekiro ngolo ebookoi “esas”, emam ngiritaryo ka eyakaunotor agogongu akitodiun anakiro angalup alotooma ateker ngina. Inges aneni atemar itoodiunit akikinyomo angaberu ikotere akirik. Enyarao aberu ngin “Toto esas” ka eriki inges ngaberu ngunuce alotooma ateker ka itiyai nguna alalak ikwa akikob alotal ka epedori tar anyarare

ekokwa. Ani iyatakinio, epedori aberu ngina iisitai akirik “ebuku” tarae araun acaman ka ateker anayeununete anguna alowap. Alotooma ngibukui lu, eyakatar ngaberu nguna iisitai apedor akitub ngakiro tarae alotooma atyakatyak ngiboro ikwa akiitakin ikekoku aberu kepoloor.

Epedori ekiitanu alokarimojong ainakin aberu apak akirik ka ariyamun eporoto ngolo tubutubuyet ngakiro kan etyae angatuk anguna eyakatar ekekile kanabo ingisyo inges mono eringa ngetamuna agelar kori akipotor adyoite kori ngeramara lokiitanu. Aberu ngina eryamuni ekile ngolo esapanit erauni akarikon ka ekiritae inges aneni daadang elosi inges alokitela ka akilo adyoberu ngina nyesapanit ekekile alokitela.

Iryamunotor ngalup erae ikiisitae. Einakini ekal ata edya aberu ngina

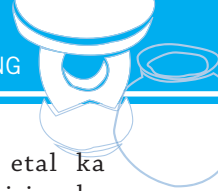
iisitai ngalup ikotere kita inges kan kiteyaria eke kal ikwangina sek erakar etic kaaberu akitere ekal kanabo erai ngalup iborosit ke ekal ngini apolon. Ka ani enangi ngirwa ngulu elemere, einakinitae ngaberu dang apak ka ngapedorosyo akimwaar akimuj ka ngikiliok ka ngikasicou dang. Ibore ngini itodiunit etic angaberu alokitela ngin.

Ateker

Ngayeununeta nguna ka ateker einakinito ngaberu apak ngina rikyet.

Ejok ibore ngin noi ani erae einakini apak ngaberu daadang ka kiricakinitae ka kerucokinitae, nyetingitae erono ka nyemor ngikiliok, einakini apak ngaberu akirik alowaitin adaadang. Alotooma etal angiteso, ecamakinitai ngaberu akirik anateker. ecamunit aryonget ngina imorikinit ngitalyo angiteso (ICU) ngaberu akirik

anapisyon mati ca ngina ke epriminista ka papa emorimor nguna erae nguna angikiliok. Ikotere ngacamakinita ngun, ngaberu nguna alalak aloteso eseo anatekerin kec “ebuku” Kanabo ngaberu ngun ayakaun napisyon nguna ka etal, ebeit kitiyaka, totamete nguna ka akitopol akwap, and torimaaka ejok akijanakin anateker. Nait, abongokin nguna ilocilocotor ngitalyo ka ngikitiyaete alokitela, einakinitai ngaberu daadang ngapedorosyo nguna ikwaan amorunia ngikiro nguna enomito ikes ka eyakatar ikes ngakarokok ngunaberu nguna itatamete ikes anayeununeta ka taker. Nguna epolok ayenut erae atemar alotooma ngayeununeta nguna ka ateker nu, ikinyomitae ngaberu nooi arakaaat ngakaranin, atanadulae, ka apolokin ngaberu ngunuca ikotere agogongu angakitatameta anguna einanakinete ikes ngaberu

ngunuce anateker. Atukot ngina ke emorimor eyakatar ngakapolok ngaarei ngunaberu ikotere etal ka ngikijaanakineti ngunace dang ka ibore ngini itoodiunit nooi etic angaberu kans akiricakinit etal ka akitere akibois ka ekitela. Alotooma ngaryongeta nguna eyeunitai alokwap, erae ngaceberu ngacamanin ka ngikekeunak ngakiro anatekerin anguna egelegelaaka, erae nugu ngakitopoloonoreta nguna eyakasi loteso angina eraakar ebuku ngolo eyae nakan angikiliok.

Atukot angikasikou akaramoja (eyakatar ngikiliok ka ngaberu nguna angikaru angatomonikan kidyama) atukot na inges isilereunit apolou angaberu alokitela keck a edolonokinio ngaberu nguna yenen jik.

Ngasuban keetal

Alotooma ngitalyo angiteso ka ngikarimojong,. Ngaberu itiyaete etic ngolo apolon ikwa alimonokin ngidwe ngirorwa idounio, akipore akimuj ikwa emuna, angodic, ngikaawo ngirwa ngulu angasuban anguna enyaritae etal ka erae ngaberu nguna iisitae eyakatar apedor alimonokin ngidwe ngirorwa ka ebeit ikoku tocamu ekiro ngolo elimokinio inges enaki ngikisin ka atokeng. Aloteso, adepar alimonokin ngirorwa angidwe ngaberu tar elimonokineti ngirorwa ngatekerin ka ikes eyaunito ngatekerin nguna alalak aloteso. This is significant for promoting leadership and signifies the position/constituency of women within those clans. Ibore epol ngin kan akitopolooriya erikitene ka itodiunit etic angaberu alotooma ngakecetekerin.

Ngaberu imanimanete etal ka asapan ikwa akipore akiring ka akipore ngakipi angwe anguna erae “emoosa” ka “Alotooma ngiteso, ngaberu imanimanete etal ka asapan ikwa ekiitanu, etic angalup tarae alokaramoja ngakutukutoi”. Erikitene alotooma ngaberu inges tar eyenio kan akimaniman ngasuban ka erae ngaberu nguna iisitae itiyaete etic lo. Ngaberu ekorete akiring lokasikou ka lotunga nguluce anasuban.

Erikitene alotooma ngaberu iteo kan ngasuban nguna esapanere ka emukeeka ngaberu nguna iisitae. Alotooma etal, ngaberu ikes iteete ngidwe, akitopoloun ka akimorikinit. Nait, egelagelaaka ngiticisyo angitalyo nait alotooma ateker angikarimojong ngilopeyek, erae aberu eduki ere ka inges itatami ngidwe ngakiro ka etal ikwa aloteso dang, ngaberu erae ngakericak ka etal ka inges erae

etic ngolo ka arikit ka akinyomo ngina einakinitae ngaberu ka etupitae nugu ejok, epedorete ngaberu akisitiya akecepedor ayaunia nguna ajokak lotal nguna isiyatakinito ngapedorosyo ngaberu.

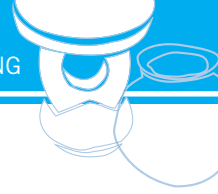
Alokaramoja, ngaberu isitiyao akimaima akuj tolakaror ngirwa ngulu eyakar awonite ikotere kilim akiru; erae etic angaberu ngol bon; ecunakinosi ngaberu daadang kaapei kigoronokis akuj kinyaku akiru imomworete ka eosi totingito ngakito nguna aoyak ikotere toryamuneta nginya angaatuk, ngakipi ka ngimomwa. Ani irikakin nugu daadang, toara ngikiliok akine akimwaimwakinia ngaberu tobongut lore. Angun ilere etic angaberu kan akilip ikotere angaleu angitunga adaadang. Alotooma etal angikarimojong ka

ngiteso, ngaberu noi erae ngamurok nguna itangaleete, erikitene ngolo ekeritae ka ngolo italakaritere ikes ebuku. Ngaberu nguna erikito ngitalyo ngulu imaimaiyere akuj kanabo noi itongaleuniyete ngikadekak ngulu imukeete ikec ka inges eyenere ikec alokitela noi.

Asapan ngina ilomarya iyong natukot ngina “kaakiriket” angikiliok inges einakini ngaberu angulu esapanito akirik anateker ka egwangakina ikec dang alobuku nakoyo angikecekiliok. Inyonyoikinio ngaberu araun ngaberu kan etal ngolo iisere ka aberu ngina esapanit ekekile ekerer noi adepar aberu ngina ngesapanit ekekile. Epedori aberu ngin akirik ngasuban tomam ngecamunitae ngunace akitap tar idiobore alotooma ngasuban.

Ani ngirwa ngulu ilipare ekisil, ngemenitae etic ngolo itiyaete ngaberu ani erae itodiunit ibore

ngin akecegogongu allowae angolo ka erikitene ka epite ngolo icocoeta ngaberu. Epedorete ngaberu akicocoiyar ngikecedwe ka ngikecekiliok ajongore alosenen najoresyo akirem ngatuk ka nguna angaberu epuposi anen ejok ka epupyo kanabo ibore esingarak akinyipor aryemo angatuk ngin. Ebookoi ebe ngirwa ngulu ejaa apukan ngatomyan, etiyato ngaberu etic ngolo ajokan ka inges apedorya apukan ekeetic. Alore, aya ngatukeeta nguna ka ekisil nguna aya ngaberu dang.

6.0 NGUNA EYENIO IKOTERE ETIC KA EDIN ALOTOOMA LOBUKUI NGULU YAREI LU

Lyatakinit edin nguna apolok nakibois angitunga ka epite ngolo ka aseon alobukui angiteso ka ngikarimojong. Esingarak edin akisigangakin irikitene angaberu alowaitin adaadang alotooma ekelesiya ikwa mono ngikristo nait nguna apolok ka totioko erae ayaar ngidwe ngulupesur losukul akisingarakinia ikec ka toryamuniata ngabaatyoo ikwa mono alokelesiya akatolika alokaramoja.

Ecamakinit edin angisilam dang ngaberu nait, einakinitae ngaberu etic edyocici alotooma ebuku mati ca etic ka ekal bon.

Ecamakinit edin angikristo ngikiliok ka ngaberu ka irworo nguna ka akitiriyaniyara ka arimaanut.

Alobukui alugu, icocoikinit edin epite ngolo kiboiyet ejok ka etal acamakinit ngaberu dang torikito.

Anu jik irworo ebaibul ikotere ngapedorosyo angaberu nguna isingarakinito ekecerikitene

Isileereunit ebaibul atemar ikitiyaunitae iwon daadang aloreet ka akuj inges nait atemar ebe ngikiliok ka ngaberu eriyen alongaren akuj atemar emoruntete ikec daadang ngabaatyoo. Iricakinit ebaibul ngepitesyo ka aberu ka itopoloorit aberu ngina eikakina ikwa aberu ngina ebusan angipitesyo, tokerite akuj, kiyapara, itiyana noi, ka elakara noi ka erae apei ngina eputorete

ngitunga alokitela. Elimoritae nugu anabuk “angakitadapeta” 32.8 ebe aberu iteteuni ngikedwe alopitesyo angulu ajokak ka erucokini ikec ka akuj.

Ecamakinit ekelesiys akatolika ka einakinit ngaberu apak ngina rikyet tar ngapisyon nguna sek erae nguna angikiliok. Erae nait neni eyakar akilocokinet lovatikan acamun ngaberu araun ngakatikisto ka tokona ngapisyon angakatikisto eyakasi loparico ka ityasi nugu. Ngakatikisto nugu elimonokinete akiroit ka akuj neni angitunga angulu ngepatana akidol lotela kec ikwa akisilip, akimwomwor eucharasiya ka ngisakramento ikwa

akibatisa, akitongaale ngikadekak ka ngipenitesiyae. Alotooma ekelesiya akatolika, eyakasi ngaberu natukot ngina ka eparic ka ikec erae ngatoromyan ka ekelesiya, etic ngolo apolon ngolo ngepatana amisiyar ikotere eyakaunotor ikec agogongu ka akicocoikinet alobuku erae kiteteunitae ejok akicocoikin akilocokinet ngina isingarakini ngapedorosyo angaberu erae iyekasi lobuku ngolo apolon ngolo itiyaata ikec.

Ecamakinito ngikelesiyae ngulu aprotestan ka ngulu amulokole ngaberu akirik ngapisyon nguna egelagela alokelesiya . etic angaberu alotooma ngatuketa nugu kan akiteteun ekitela ngolo ajokan ikec eyenio kan etic ngolo egelagela ngolo itiyaete ngaberu ikwa ecamakinitere ngaberu araun; ngakarikok, ngapadera, ngakimak ka ekelesiya. Erae nugu ngapisyon nguna apolok alokelesiya. Ecamakinitae ngaberu ayakau lotic ngolo angayeununete

adaadang alokelesiya ikotere kisingarakineta etic kec ngolo ka erikonu.

Alotooma ngisilam, ecamakinitae etic ngolo ka eritene angaberu. Nait, itiyasi nugu aneni ka “amirat” ngina erae akarikon angaberu. Ngirwa ngulupeikuwar lugu aloteso, aponi kiyakiyarae akaritas loimam atemar tosubakinia apis angaberu alokelesiya kec.

7.0 NGATYOKISYO NGUNA EYA TOOMA NAYEUNUNETA NGUNA KE EBUKU KA ISIPİYORITO NGABERU AYAKAUN NARIKETA NGUNA ISISAE ALOKELESIYA

Anupit ngina eyakatar etal atemar ngepedorete ngaberu akirik inges eringa jik itoodiuna ikwa nginapei etameta ngikiliok neni laala “ngikiliok epolokinito ere ka ikec erae ngikaririk ka ebuku” ka nait ngepdorete ngaberu akirik ikec kanabo aneni eyaito ngakiro neni anguna irworo ebaibul.

Emamukatar ngakaririk angaberu esaa ikotere etic alotooma ekal ngolo sek erae ikec itiyaete (atemar akiuryarit ka etic daadang alotooma ere) ka ibore isipiyorit eketic yen ikotere ngakijaanakineta ka nguna iitanit ekal.

Ngatameta nguna einakinito ikec ngakaririk ngunaberu, eminitae ikec ka ngekerito ikec ngikiliok ka ngaceberu dang ecesaa ka ibore isipiyorit eketic alotooma arikit ngin ikotere iteo ngaberu atemar epalag.

Ngaberu nguna alalak alore ngekerito ngekecewat akimorikin nait ka abangao ngina elal inges isipiyorit ikec amaryaun ngapisyon nguna ka etic alowaitin adaadang.

Nguna iitanit ebuku noi ikotere ngakaririk angaberu kaakilo ngikiliok, iitanit ekitela nguna alalak nooi anakaririk angaberu.

Alotooma ngikarimojong, etic ngolo itiyaete ngaberu alotooma etal alokokwa angikasikou “anakiriket” inges emam ngeyenen ka ngecamitae ngaberu eyakasi lokokwae ngolo tarae ngolo emorere ngakiro nguna apolok nguna etapito akiyar angitunga.

Nguna etamete ngitunga ngulu alalak abali eya lobaibul ikotere akeceminuk inges isipiyorit etic erikitene angaberu ka ibore isipiyorit eketic ngin ikotere epite ngolo itaere ngakaririk ngaberu alokelesiya inyalunyaluna.

Nguna kitiya

* Ebeit kitatamae ebuku kan ngikisila ngulu sek eya kan

ngapedorosyo angaberu ayakaunor nakirik kiricakinitere ngakiro nguna ajokak nguna ka etal.

- * Emaikina kitatamae ngaberu apolou ka arikit akitedepakin aseon ka ajokis ka abuwakinan aseon ka ngatiokisyo nguna ka akibois alobuku. Ebeit ationikin ngakiro nguna ebeit ngaberu toyakatar tooma erikonu ngina emam ngewoitere.
- * Ebeit ngaryongeta nguna igangito etal kitiyata kaapei kangaryongeta nguna eyaunito apolou akimorikin nguna ka ebuku, ngaryongeta nguna eyaunito apolou akinyakunia ngakiro nguna ajokak nguna ebeit kitiyaete alotal ikwa nguna “esas” alotooma etal angiteso ikotere eryamunetae ngaberu agogongu ngina ponet akirik.

* Ebeit kitumunikinoe akikeunit ekeceporoto apegakinia ngakicamakineta kec nguna eyaunitae ikotere akiuryaritor etal.

* Ikwa nginapei erakar ekiitanu ibore ngini apolon alotooma akiyar angiteso ka ngikarimojong, epol ngikatukok ka ngikarikok ka ekelesiya akikeun atukot ngina ka aberu ka ekile ngina erae ngina itenikinit akimorikin ikec toruko kaapei.

* Epol akitatam ngidwe ngulucicik ngakiro nguna ka etal ikotere torubakinia eyai, akitatam ngipitesyo ngulu iyapara, arimaanut ka noi akitalakaret angidwe angulu kiliok ka ngulupesur.

* Ngakiro nguna ajokak nguna isisao alotal ikec ebeit tomunikinitetei alowaitin adaadang ikotere

ngakisisaetae nugu einakinete nagberu ngapisyon nguna eyanyunere ikec ka kitopolooriya ikec ebuku.

* Ebeit ngikatukok kitiyata kaapei ka apukan akisingarakinia ngakiro nguna ajokak nguna isisao alotal akitodiunia etic ka erikitene angaberu alokitela alemarya ngatameta nguna aronok ka epite ngolo itemitere ngaberu kan erikitene.

Ngagolonokineta

Eya ngakisisanaeta nguna ajokak nguna ka etal ka nguna ka ekelesiya nguna epedorito akisigangakin erikitene angaberu alowaitin adaadang alobuku. Alotooma etal angiteso ka ngolo angikarimojong , aberakin ngaberu arikit alotooma ngiwaitin ngulu alalak ngulu egelagela anakiyar ka epolok nguna itiyato

ikec noi ikotere akiricakinitor etal ka ebuku. Etic ngolo elimonokineta ngaberu ngibukui ngirworwa ka ngidwe alotalyo alugu itodiunit etyae ka akireru angina einitae ngaberu ka itodiuna nugu alopote angolo ka erikitene kec ka akiricakinit etal.

Engarak edin anakan anginace akiwuakin atorom ngina ajokan ikotere ngaberu eyakaun nakirik. Ecamakinit ekelesiya ngaberu akirik ka elimonokini ngulu etupito ikec

atemar ikwaan ngitunga daadang ka itiyasi nugu ananupit angikristo. Nguna epolok ayenut erae atemar alokaramoja, ngidwe ngulupesur ngulu alalak iwuakinito atalajokotau losukul ka iyatakinit ibore yen ngakecebaatyo arikyo. Nait, ikiyeni ca iwon atemar eringa ngipitesyo ka etal ka ngulu ka edin ngulu aronok eyakasi ka ikec isipiyorito ngaberu aponare akirik. Ikwa epite ngolo enupitor etal atemar nyebeit ngaberu

ka ngikiliok kiboiyete aiwapei akimor nguna ka angaleu ka ebuku ikwa itiyaata ngikarimojong “anakiriket ka aloteso dang, eringa jik ngicetunga etameta atemar emam ngepedorete ngaberu akirik ikotere etal elimunit. Ngakitetemieta nguna aronok nguna ka ekelesiya nguna sek ereiyaritae lobaibul atemar ebe etiyaunio aberu anamaran ka ekile ka ngebeit inges torik ekile eringa eyakasi lobukui ngice ka ibore isipiyorit ikes aponare akirik ka ekecetic dang anakirik ngin.

See: <https://opentextbc.ca/introductiontosociology/chapter/chapter-15-religion/>

Carlson K, Proctor K, Stites E & Akabwai D, 2012. Tradition in Transition: Customary Authority in Karamoja, Uganda

Esibo.S. O, 2017. Transcending Traps and Obstacles to Democracy and Development in the Society of the Iteso, Journal of African Democracy and Development, Vol 1, Issue 2, 2017, 146-164, www.kas.de/Uganda/en/

<https://malabawikileaks.wordpress.com/2017/03/1113/>: People and Power: Child naming amongst the Iteso Community

Iteso Cultural Union, 2011-2014, A strategy for the Iteso Cultural Union

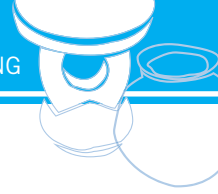
LEMU (2009), Principles, Practices, Rights and Responsibilities of customary land tenure in Teso region.

Republic of Uganda (1995) The Constitution.

Republic of Uganda (2006) The Uganda National Culture Policy

Safer world, Toolkit: Gender Analysis of Conflicts

The Constitution of Teso Cultural Union (1995), Kampala.

With support from:

Contact

Uganda Women's Network
Plot 710, Block 216, Mirembe Close
Bbuye-Kigowa, Ntinda, Kampala
P. O. Box 27991-Kampala, Uganda
Phone: +256 414 286 539
+256 759 330 000

Email: info@uwonet.or.ug

Website: www.uwonet.or.ug

Facebook: <http://www.facebook.com/uwonet>

Twitter: [@uwonet](https://twitter.com/uwonet)